

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه هنر اصفهان
دانشکده هنر ادیان و تمدن ها
گروه پژوهش هنر

پایان نامه کارشناسی ارشد
رشته پژوهش هنر

تحلیل عرفانی ایده صدور در اسلیمی (با تکیه بر دیدگاه ابن عربی)

استاد راهنما:

سرکار خانم دکتر مرضیه پیراوی ونک

استادان مشاور:

جناب آقای دکتر جلیل جوکار

جناب آقای رسول کمالی

پژوهشگر:

آزلیا شاه نظری شاهرزایی

بهمن ماه ۱۳۹۰

اظهارنامه دانشجو:

موضوع پایان نامه: تحلیل عرفانی ایده صدور در اسلیمی (با تکیه بر دیدگاه ابن عربی)

استاد راهنما: سرکار خانم دکتر مرضیه پیراوی ونک

اینجانب آزالیا شاه نظری شاهرضایی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنردانشکده هنر ادیان و تمدن ها دانشگاه هنر اصفهان به شماره دانشجویی ۸۸۱۱۵۰۳۱۰۸ گواهی می نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید می باشد و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. به علاوه گواهی می نمایم که مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری ارائه نشده است و در تدوین متن پایان نامه چارچوب مصوب دانشگاه هنر اصفهان را به طور کامل رعایت کرده ام.

امضاء دانشجو:

تاریخ:

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس از این پایان نامه کارشناسی ارشد، برای دانشگاه هنر اصفهان محفوظ است. نقل مطالب با ذکر منبع بلامانع است.

دانشگاه هنر اصفهان
دانشکده هنر ادیان و تمدن ها
گروه پژوهش هنر

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر
خانم آزالیا شاه نظری شاهرضایی با عنوان:
تحلیل عرفانی ایده صدور در اسلیمی (با تکیه بر دیدگاه ابن عربی)

ارایه شده به مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم برای درجه‌ی کارشناسی ارشد که در تاریخ..... توسط هیأت داوران زیر بررسی و با نمره.....درجه..... به تصویب نهایی رسید

امضا	با مرتبه علمی	۱- استاد راهنمای اول پایان نامه سرکار خانم دکتر مرضیه پیراوی ونک
امضا	با مرتبه علمی	۲- استاد راهنمای دوم پایان نامه
امضا	با مرتبه علمی	۳- استاد مشاور اول پایان نامه جناب آقای دکتر جلیل جوکار
امضا	با مرتبه علمی	۴- استاد مشاور دوم پایان نامه جناب آقای رسول کمالی
امضا	با مرتبه علمی	۵- استاد داور داخل گروه آقای دکتر
امضا	با مرتبه علمی	۶- استاد داور خارج از گروه آقای دکتر

مهر و امضای مدیر گروه

شکر و سپاس فراوان از خداوندمنان که با لطف و عنایت او توانستم این مرحله از زندگی ام را با موفقیت طی کنم. با سپاس فراوان از استاد محترم سرکار خانم دکتر مرضیه پیراوی ونک که با دقت نظر و سعه ی صدر مرا از راهنمای های ارزنده خویش بهره مند فرمودند . همچنین از استادان محترم جناب آقای دکتر محمد جوکار و آقای رسول کمالی به عنوان مشاور که در تکمیل و تصحیح این رساله مرا یاری کردند کمال تشکر را دارم.

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم که هیچ گاه نمی
توانم ذره ای از زحمات و محبت های ایشان
را جبران کنم.

چکیده:

در نظر عارف خلق عالم، خلق مدام یا به عبارتی هر لحظه خلق شدن است. در هر لحظه ای که سپری می شود، زمان اتصالی وجود دارد که طی آن، عالم به مبدا خود رجعت می کند یعنی انبساط و انقباض مداومی در فیض حاکم است. تجلی پدیده های تحقق یافته به صورت امواج پیاپی رخ می دهد. با توجه به آنکه، هر آنچه بر روی زمین یافت می شود آیات و نشانه هایی از سوی پروردگار است، بنابراین یکی از راه های اصلی بیان حقایق هستی بواسطه نشانه های موجود در عالم امکان رخ می دهد. این نشانه ها می تواند آیات و نشانه های طبیعی (زیبایی طبیعی) باشد و یا نشانه های مصنوع دست آدمی (زیبایی هنری). زیبایی هنری که تجسم ایده در ماده است در خود نشانه ها زیبایی طبیعی را نیز جا داده است. هر اثر از هنرمند سنتی به عنوان یک تمثیل یا نشانه ای از صورت های جاودانه پدیده هانمایان می گردد. در هنر اسلامی حتی گیاهان نیز به صورتی سمبولیک و مجرد پرداخت می شوند که به تدریج صورت هندسی یافته و به سمت تجرد نزدیکتر شده و مظهر هماهنگی عالم می گردند. نقش مایه "اسلیمی"، نقش مایه ای گیاهی است که به گونه ای استیلزه راه مبالغه را طی کرده در عین حال که پیوند خود را با گیاه نگه می دارد، مصداق این مفهوم سیلان مداوم می شود چرا که تجدید حیات و نو شدن را تداعی می کند. این پژوهش با رویکردی حکمی - عرفانی با روشی توصیفی، به خوانش نقش مایه اسلیمی در هنرهای اسلامی پرداخته و هدف از آن خوانش و مواجهه ای مفهومی و نه صرفاً تزئینی از نقش مایه اسلیمی است و در جهت بازگشت به حقیقت، تجدید در جهت درک مفاهیم و اندیشه های عرفانی این نقش در هنر اسلامی صورت گرفته است.

واژگان کلیدی:

خلق مداوم، انبساط، انقباض، تجلی، هنر اسلامی، گیاهان، اسلیمی

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول کلیات تحقیق.....	۱
۱-۱ مقدمه.....	۲
۲-۱ پرسشهای تحقیق.....	۳
۳-۱ روش شناسی.....	۳
۴-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق.....	۴
فصل دوم پیشینه اسلیمی.....	۶
۱-۲ تعاریف بیان شده در باب اسلیمی.....	۷
۲-۲ تاریخچه اسلیمی و سیر تحول آن.....	۱۲
۱-۲-۱ تقسیمات اسلیمی بر اساس شکل ظاهری آن.....	۱۴
۲-۲-۲ تطبیق فرم اسلیمی با فرم های خوشنویسانه.....	۱۶
۳-۲ نگاهی گذرا به کاربرد اسلیمی در هنرهای سفال گری، کاشیکاری، گچ بری، قالی بافی در ادوار تاریخی.....	۱۷
۱-۳-۲ کتاب آرایبی.....	۱۹
۲-۳-۲ تذهیب.....	۱۹
۱-۲-۳-۲ تذهیب دوره سلجوقی.....	۲۰
۲-۲-۳-۲ تذهیب دوره مغول.....	۲۰
۳-۲-۳-۲ تذهیب دوره صفوی.....	۲۰
۴-۲ مکتب اصفهان.....	۲۱
۱-۴-۲ معماری ایران در دوره صفویه.....	۲۱
۱-۴-۲-۱ مسجد امام.....	۲۲
۲-۴-۲-۱ مسجد شیخ لطف الله.....	۲۲
۲-۴-۲ نقش اسلیمی در فضای معماری صفویه.....	۲۳
فصل سوم خلق و آفرینش از دید گاه ابن عربی.....	۲۵
۱-۳ پویایی عالم.....	۲۶
۲-۳ قاعده الواحد.....	۲۷
۳-۳ تعینات.....	۳۲
۱-۳-۳ اعیان ثابتہ.....	۳۳

۳۶	..... ۲-۳-۳ تثلیث
۳۷	..... ۴-۳ تجلی الهی
۳۹	..... ۱-۴-۳ انواع تجلی
۳۹	..... ۲-۴-۳ فیض اقدس و فیض مقدس
۴۰	..... ۳-۴-۳ تجلی صفاتی
۴۲	..... ۵-۳ خلق و آفرینش از دیدگاه ابن عربی
۴۴	..... ۱-۵-۳ مفهوم خلق مدام یا تجدد امثال
۴۴	..... ۲-۵-۳ تعریف خلق مدام
۴۹	..... ۳-۵-۳ مقایسه حرکت جوهری و خلق مدام
۵۰	..... ۳-۶ رحمت از نگاه ابن عربی
۵۱	..... ۱-۶-۳ نفس الرحمان
۵۴	..... فصل چهارم تحلیل یا تبیین نقش اسلیمی بر اساس معرفت شناختی
۵۵	..... ۱-۴ نقش طبیعت در هنر اسلامی
۵۸	..... ۱-۴-۱ نگاه و مشاهده
۵۹	..... ۲-۴-۱ تاویل
۶۰	..... ۲-۴ تجرید منع تصویر در احکام دینی
۶۲	..... ۱-۲-۴ صورت و تجرید در هنر اسلامی
۶۶	..... ۳-۴ نقوش گیاهی با بیان نمادین
۶۸	..... ۱-۳-۴ درخت طوبا
۶۸	..... ۲-۳-۴ تاک
۶۹	..... ۳-۳-۴ سدره المنتهی
۷۰	..... ۴-۴ وحدت در اسلیمی
۷۲	..... ۵-۴ جمع اضداد در اسلیمی
۷۵	..... ۶-۴ تبیین اسلیمی در قوس صعود و نزول
۷۹	..... ۷-۴ پیدایش اسلیمی از نقطه
۸۰	..... ۱-۷-۴ حرکت ^۴
۸۱	..... ۲-۷-۴ انواع حرکت
۸۲	..... ۳-۷-۴ خط، القای حرکت در اسلیمی

۸۴	.....۸-۴ احوال روحانی در اسلیمی
۸۵	.....۸-۴-۱ تلویین و تکوین در اسلیمی
۸۵	.....۹-۴ نواخت یا ریتم در زمان حسی از تداوم و هماهنگی
۸۷	.....۹-۴-۱ ریتم یا نواخت در اسلیمی، تداعی گر نفس رحمانی
۸۹	.....۹-۴-۲ ریتم یا نواخت در اسلیمی، تداعی گر ذکر عارف
۹۰	.....۱۰-۴ فضا
۹۱	.....۱۰-۴-۱ عالم ظاهر
۹۲	.....۱۰-۴-۲ عالم باطن
۹۳	.....۱۰-۴-۳ فضا در اسلیمی
۹۴	.....۱۰-۳-۱ اهمیت خلا در اسلیمی
۹۶	.....۱۱-۴ انظم هندسی
۹۷	.....۱۱-۴-۱ عدم پرسپکتیو
۹۸	.....۱۱-۴-۲ مفهوم نمادین حرکت دورانی در اسلیمی
۱۰۱	.....۱۱-۴-۳ تقارن در اسلیمی
۱۰۳	.....۱۱-۳-۱ اسلیمی و نحوه ی رشد آن
۱۰۴	.....۱۱-۳-۲ اسلیمی تشکیل دهنده ی چهار گوش طلایی
۱۰۴	.....۱۲-۴ ابعاد نمادین حضور اسلیمی در معماری
۱۰۵	.....۱۲-۴-۱ سطح
۱۰۵	.....۱۲-۴-۲ دیوار
۱۰۵	.....۱۲-۴-۳ آسمانه
۱۰۶	.....۱۲-۳-۱ گنبد
۱۰۸	.....فصل پنجم تناسب و زیبایی در هنر اسلامی
۱۰۹	.....۵-۱ زیبایی هنراز منظر عرفان و حکمت
۱۱۰	.....۵-۱-۱ مکتب جمال
۱۱۲	.....۵-۱-۲ هنر سنتی (دینی)
۱۱۵	.....۵-۱-۲-۱ ویژگی های بارز در هنر سنتی
۱۱۶	.....۵-۱-۳ ویژگی هنرمند سنتی
۱۱۷	.....۵-۱-۴ اسلیمی نقش مایه تکرار شونده هنر اسلامی (به مثابه هنر قدسی)

- ۱۲۱-۱-۴-۵ مبادی آفرینش هنر در هنر اسلامی.....
- ۱۲۲-۱-۴-۵ شرایط آفرینش اثر در هنر مند سنتی [از منظر سنت گرایان و حکمای سنتی].....
- ۱۲۳-۲-۵ زیبایی و هنر در دیدگاه ابن عربی.....
- ۱۲۷-۳-۵ هنر در عالم سنت.....
- ۱۲۸-۱-۳-۵ ارکان هنر سنتی.....
- ۱۲۸-۱-۳-۵ زیبایی شناسی برگرفته از صورت.....
- ۱۲۹-۱-۳-۵ تبیین صورت و معنا در هنر اسلامی.....
- ۱۳۲-۳-۱-۳-۵ ماده.....
- ۱۳۳-۱-۲-۳-۵ زیبایی شناسی نمادین مفاهیم تداعی شده از محیط.....
- ۱۳۵-۴-۵ مفهوم فرم در اسلیمی.....
- ۱۳۷-۵-۵ نتیجه گیری.....
- ۱۴۱- پیوستها.....
- ۱۴۴- منابع و ماخذ.....

فهرست شکل ها

صفحه	عنوان
۷۹	۴-۶ قوس صعود و نزول
۹۱	۴-۱۰ عالم ظاهر و عالم باطن
۹۳	۴-۱۰-۳ هم بندی فضا
۱۰۱	۴-۱۱-۲ ترسیم اسلیمی بر مبنای دایره
۱۰۳	۴-۱۱-۳-۱ اسلیمی و نحوه ی رشد آن
۱۰۴	۴-۱۱-۳-۲ اسلیمی تشکیل دهنده ی چهار گوش طلایی
۱۰۶	۴-۱۲-۳-۱ حجم گنبد بر اساس نقطه مرکزی و بالایی
۱۰۹	۵-۱ مفهوم زیبایی در فرهنگ
۱۳۱	۵-۲-۱ آینه معکوس کننده

فهرست عکس‌ها

عنوان	صفحه
۲-۳-۴ نقوش گیاهی با بیان نمادین (شیخ لطف الله).....	۶۹
۶-۴ تبیین اسلیمی در قوس صعود و نزول (مسجد امام).....	۷۸
۳-۷-۴ خط، القای حرکت در اسلیمی (شیخ لطف الله).....	۸۲
۱۸-۴ احوال روحانی در اسلیمی.....	۸۵
۱۱-۳-۱۰-۴ اهمیت خلا در اسلیمی (شیخ لطف الله).....	۹۵
۲-۱۱-۴ مفهوم نمادین حرکت دورانی در اسلیمی.....	۱۰۱
۱۱-۳-۱۱-۴ اسلیمی و نحوه ی رشد آن.....	۱۰۳
۱۲-۳-۱۲-۴ نقش دایره در گنبد مسجد شیخ لطف الله.....	۱۰۷
۱۲-۳-۱۲-۴ نقش دایره در گنبد مسجد امام.....	۱۰۷

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۱۵	۲-۲-۱ گونه‌های مختلف سر شاخه اسلیمی
۵۰	۳-۵-۳ مقایسه حرکت جوهری و خلق مدام
۷۶	۴-۶ تبیین اسلیمی در قوس صعود و نزول (جدول ۱)
۷۹	۴-۶ تبیین اسلیمی در قوس صعود و نزول (جدول ۲)
۸۳	۴-۷-۳ خط، القای حرکت در اسلیمی
۱۰۲	۴-۱۱-۳ تقارن در اسلیمی

پیشگفتار:

از آنجا که عرفان یا شناخت خدا به باطن هستی راه دارد و تمامی حوزه های موجود را در بر می گیرد، ارتباطی ویژه با هنر متعالی و دینی پیدا می کند. نفوذ به باطن موجودات و به تصویر کشیدن و تجسم آنها، حرکتی معرفت شناختی است. عارف و هنرمند حقیقی، هر دو با دیدی مشترک به معرفی حقایق هستی می پردازند اما هر یک به شیوه خود و بر اساس نحوه برداشت خودش این مهم را به انجام می رسانند. عارف با سیرسلوک و سیر روحی و هنرمند با خلق اثر، رسالت خویش را به انجام می رساند. در حقیقت حد هنر به حد وجودی و ظرفیت درونی عارف و هنرمند وابسته است. هر اندازه که آگاهی انسان و معرفت وی نسبت به جهان هستی و جلوه های جمال و جلال الهی فزونتر باشد، ظرفیت وجودی او بالاتر و حقایق بیشتری را کشف و فهم می کند. بنابراین تمام تلاش هنرمند اسلامی تجسم زیبایی حقیقت وجودی در مصنوع خود است و بر این اساس عارف شدن لازمی کار اوست. هنر اسلامی به مثابه ی هنر دینی اصل و جوهر خویش را بر انتقال پیام الهی از طریق واسطه های خیالی، حسی و هنری بنا نهاده است. هنر اسلامی محتوایی بس عمیق و ژرف و در عین حال مجرد و توحیدی دارد که تنها به نحو نمادین و اشاره وار در شاخه های مختلف هنری نمودار می سازد. از آنجا که پایه و اساس هنر اسلامی بر تمثیل گرایی یا نمادین بودن قرار دارد و آیات قرآن سرشار از رمز و رازهای معنوی است، عینیت بخشیدن به مفاهیم عالی اسلامی منجر به ظهور ساحتی متمایز که متحول کننده ساختن زندگی و محیط بیرونی است می شود.

- این پژوهش در راستای رسیدن اهداف خویش در پنج فصل دنبال می شود. فصل نخست به بیان کلیات پژوهش شامل مقدمه، بیان مسئله، اهمیت و ضرورت تحقیق و نحوه ی کاربرد روش در طی فرآیند اختصاص یافته است.

- فصل دوم ابتدا به تعاریف شکل گرفته درباره واژه اسلیمی که در محدوده های متنوع هنرهای تزئینی توجه می شود و در ادامه، ضمن اشاره به خاستگاه اسلیمی و ذکر تاریخچه ای از آن، به تقسیم بندی انواع اسلیمی با توجه به آنکه دوره صفویه مورد نظر است - پرداخته می شود. نحوه ی کاربرد اسلیمی در سایر هنرها با توجه به اهمیت و نقش آن در هنر اسلامی از دیگر مسائل طرح شده در این فصل است.

- در فصل سوم به یکی از بنیادی ترین مفاهیم عرفانی یعنی، مفهوم خلق مدام پرداخته می شود که در، آن راز بقای هستی در میان وحدت ضدین، تبدیل تضاد و حرکت موجودات (یعنی تحول و تجدد دائمی وجود) مطرح می شود. این دیدگاه بر پایه ی برهان شناسی شهودی و عرفانی ای شکل می گیرد که به تبع آن تجدد و نو شدن جهان به گونه ای عام و گسترده موجه گردیده و مقبول افتاده است. در ادامه ضمن بررسی و شرح مبانی در بحث وحدت وجود، تعینات، اعیان ثابت، نفس رحمانی، ذات اقدس و مقدس مورد تعمق قرار خواهد گرفت.

- در فصل چهارم بر اساس مبانی معرفت شناختی خوانش اسلیمی آن با تکیه بر نظریه صدور ابن عربی مورد توجه قرار می گیرد. از آنجا که در آراء اعظم فلاسفه دینی نظریه صدور به انحاء مختلف با تفاوت‌هایی مشهود است. لازم به ذکر است آنچه در این پایان نامه مورد بررسی قرار گرفته نظریه صدور ابن عربی است که به جهت سهولت خوانش هنر اسلامی یا صنایع لطیفه دینی با تفکر وی مورد توجه قرار گرفته است. اسلیمی به واسطه ی تجربیدی که همیشه معنای آن قرار گرفته است، تداعی کننده مفاهیم مجردی است که در عالم مثال سکنی گزیده و "فراگیرنده ی همه چیز" ند، پیوند دهنده تمام هستی که به شکل پیوسته هم در ظاهر و هم در باطن به صورت منظم قرار می گیرند. اسلیمی در خود تداعی کننده تجسمی از فیض مقدس است که ظهور اعیان ثابته را از عالم معقول به عالم محسوس یا ظهور آنچه بالقوه است در صورت آنچه بالفعل است سبب می گردد. اسلیمی، همچون عالم، لحظه به لحظه در خلع و لبسی است که تذکار دهنده وجود تجدید شونده به واسطه ی فیض وجود است. نقش مایه ی اسلیمی در دو مرحله ی نمادین قبض و بسط افشاگری می کند. در مرحله ی بسط (آشکار شدن و پدیدار گشتن از تجلی الهی) با زایش ساقه ها و در حالت قبض (به خود باز گشتن و نهان شدن و دوباره به اصل خویش باز گشتن) با پیچش ساقه ها به درون- بی آنکه فاصله زمانی بین آن دو به وجود بیاید - و این التقای باطن و ظاهر با نفس رحمانی قابل تفسیر است.

- فصل پنجم اختصاص به جنبه ی نظری زیبایی شناسی هنر اسلامی دارد. با اشاره به اینکه اصل و جوهر نقش اسلیمی در هنر اسلامی، انتقال مفاهیم توحیدی از طریق واسطه های خیالی، حسی و هنری است، در هر شکل خود قصد ایجاد انگیزه و حرکت در مخاطب را دارد تا به شاهد خود یاری رساند حقایق الهی را در ساحت مادی به نحو خوشایند با دیدار جلوه های زیبایی تجربه کند و با در مسیر قرار دادن ذهن و روح پرسشگر خویش گام به گام به سوی جایگاه اصلی خود حرکت کند. آنچه بر جذابیت نقوش اسلیمی افزوده است، حرکت و پویایی ای است که در خود بیانگر تکاپوی مدام تک تک عناصر عالم است.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱- مقدمه

هنر اسلامی اگرچه شیوه و قالب های مذاهب پیشین را در خود محفوظ نگاه داشته اما بر اساس جهان بینی مستتر در خود، معنا و صورتی متعالی را به آنها بخشیده است که آن را با روح معنوی اسلامی و هماهنگی با فضای معنوی خاص، حاصل با ایدئولوژی خاص خود همراه گشته است. شاید در بدو امر چنین به نظر برسد که بررسی مبانی حکمی - عرفانی در بحث های هنری که هنر اسلامی نام گرفته نوعی تحمیل معنا بر آنها است. اما در حقیقت اگرچه به مرور زمان از معنا یا باطن این ظواهر غفلت شده اما غفلت هرگز اصل نگرش و بنیاد توجه به این ظواهر را نپوشانده و آنچه مورد توجه قرار می گیرد، بستر این هنر برای بروز نگرش معرفت اسلامی است. یکی از مهمترین آموزه های جهان بینی اسلامی نظریه فیض یا صدور است که هستی را ظهور واحد هر چند به صورت سلسله مراتبی و امری استعلایی می داند. عرفا و حکمای بزرگی نظیر عین القضاة همدانی، حاج ملا هادی سبزواری، فخرالدین عراقی و حتی فلاسفه مشایی نظیر بوعلی سینا به فلسفه جنبش و حرکت و تبدل و تجدد پدیده ها معتقد بودند چرا که این اندیشه اساس نظام های فکری فلسفی را تشکیل می دهد. تمام معتقدین به این فلسفه، اراده حق را در حلقه ی آخر قوس نزول (انسان)^[۱] که به نقطه ی آغازین قوس صعود^[۲] راه پیدا می کند و اتصال به مبدا وجود صورت می پذیرد می بینند، که این روند در خلق مدام متبلور گشته و سبب شور انگیزی در موجودات و مداومت آنها در امر حیات می شود. در این پژوهش دیدگاه یکی از عرفای به نام که آراء او در باب فیض و پیدایش هستی مورد توجه بسیار قرار گرفته است، محی الدین عربی معروف به شیخ اکبر^۱ (۵۶۰-۶۳۸) است.

مبحث خلق جدید (خلق مدام) نخستین بار توسط ابن عارف در دو اثر با نام فصوص الحکم و فتوحات مکیه مطرح گردید. این نگرش بر مبنای نوعی جهان بینی از قرآن کریم نظیر (أَفَعَيَّنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ، سوره ی ق: ۱۵) برداشت شده که با بن مایه های عارفانه در هم آمیخته است. در فتوحات مکیه خلق جدید با عناوین تجدد امثال یا تجدد اضداد نیز نامیده شده که معنای عشق و کشش هستی به مبدا و سریان آن است که در تمام مظاهر هستی پابرجاست و تداوم ممکنات به دلیل عرضی بودنشان منوط به فیض الهی است. در هر لحظه واحد ممکنات به دلیل وجه عدمی خویش رو به نیستی دارند چرا که هر کدام به اقتضای ذات خود به یک صورت نمی مانند و حیات هستی حیات همین اعراض است که با معدوم شدن آنها به عدم رفته و با کمک فیض رحمانی در همان دم عالمی دیگر به وجود می آید. مفهوم حرکت مرتبط با آفرینش زمان و مکان (فضا) از سوی ابن عربی با عنوان نفس رحمانی بیان شده که با دقت نظر در دیدگاه ابن عارف می توان به وضوح تاثیر این نگرش اسلامی را بر تکرار و یا خاص گشتن برخی

نقوش در جای جای حوزه هنرهای اسلامی مشاهده نمود. بنابراین عالم هر دم که در مرحله قبض است به ذات الهی باز می گردد و در مرحله بسط از نو نمود و تجسم می یابد. یعنی آفرینش هر نفس تجدید می شود این حالت را می توان در پیچش اسلیمی به هنگام افول و لحظه پیچش آن در اوج تقریر کرد از این روی این پیچش دارای تناوب (فیضان وجود) و ریتم طبیعت و بیان کننده زمان به واسطه حرکت است. تعدد نقوش در اسلیمی در مفهوم یک ظهور از عالم معنا و بیانگر مستقیم ترین وجه وحدت در کثرت و کثرت در وحدت است. این نقوش حاصله آنقدر از طبیعت دور شده که از لحاظ صوری (جنبه های بصری)، نشانگر تعادل، در عین حال حرکت و مبین فضای معنوی ابداع شده ای است که رجوع به عالم وحدانی دارد.

۱-۲ پرسشهای تحقیق

پرسش های شکل گرفته در این راستا متشکل از:

__ تقابل دیدگاه شهودی ابن عربی به سرتاسر نظام هستی از بدو تا ختم در قالب روح و هنر اسلامی به چه صورت ظهور و معنا می یابد؟

__ علت رجوع به نقش های گیاهی (تنزل یافته ترین حیات در هستی) در پی بیان مفهومی است و یا صرف به منظور تزیین و پر کردن فضای تهی می باشد؟

__ چگونه زمان و مکان در حکمت و عرفان اسلامی و نمود آن در اسلیمی شکل می گیرد؟

__ نقش و مفهوم خط در عالم معنا و برخورد خطی در این زمینه در پی داشتن چه مفهومی است؟

__ مفهوم وحدت در کثرت و بازتاب آن در صورت های اسلیمی به چه نحو صورت گرفته است؟

۱-۳ روش شناسی

روش به کار گرفته در این پژوهش - خوانش تطبیقی نقش مایه اسلیمی بر اساس آراء ابن عربی است که با توجه به روند تحقیق، تمام داده های موجود در رابطه با اسلیمی و تعاریف آن گرد آوری و بیان می شود، همچنین عرفان ابن عربی را توصیف و تفسیر می کند. با توجه به رویکرد و تبیین حکمی - عرفانی در این پژوهش، هنر اسلامی و نقش اسلیمی بر اساس مفاهیم عرفانی و مضامین آن تحت عناوین «خلق مدام و نظریه صدور» تعبیر و تفسیر می شود. در نهایت با کمک و استفاده از داده های استنباطی در روند تحقیق فرضیه ها را سنجیده و نتیجه گیری صورت گرفته است.